



رهنمودی جهت تدوین جزوه‌ای ساده برای بزرگسالان نوسواد

مقدمه

یکی از تکالیف درسی دانشجویان در درس "خدمات و مواد کتابخانه برای بزرگسالان نوسواد" تهیه خواندنی مناسب به زبان ساده برای بزرگسال است. در این مقاله سعی می‌شود هدف، و چگونگی تهیه و تدوین اجزاء این خواندنی‌ها مورد بررسی قرار گیرد.

هدف: راه‌های توجیه عملی

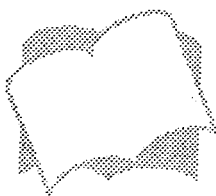
نخستین گام در توجیه دانشجو مبتنی بر این نکته اساسی است که فرد بزرگسال با فراگیری سواد بدون دسترسی به مواد خواندنی ساده و حمایت برنامه‌های سوادآموزی امکان بازگشت مجدد به بیسوادی را دارد، زیرا شرایط بزرگسال در فراگیری خواندن و نوشتن با کودک و نوجوان متفاوت است: از جمله فشرده بودن زمان یادگیری و درگیر بودن بزرگسال در

مسائل روزمره زندگی از نکات مهم این دوگانگی است.

اشاره بعدی در تهیه این خواندنی‌ها محدودیت انتشارات مواد برای نوسوادان به زبان فارسی و در سراسر این مرز و بوم به زبان‌ها و گویش‌های محلی است. پس یکی از رویه‌های رفع این مشکل تهیه خواندنی به زبان ساده برای استفاده نوسوادان و ارائه خدمات از طریق کتابخانه‌های سیار و روستایی است. این وظیفه به مسئولان و مدیران آموزش بزرگسالان در کشور مرتبط بوده به ویژه برنامه‌های فوق سوادآموزی که کتابداران کتابخانه‌های عمومی نقشی مهم در این خصوص ایفا می‌کنند.

معرفی متون موجود

آشکار است قبل از ساعات درس جهت تهیه مواد، دانشجو باید با متون فارسی بزرگسالان تا حد ممکن آشنا شود. خوشبختانه حوزه این مواد برای مرور و بررسی به نحوی





نیست که ساعات زیادی را در برگرد. از مواد جاری باید از صفحه نوسواد روزنامه اطلاعات سخن راند که از نظر موضوعی و فنی به نحو انتقادی مورد ارزیابی قرار می‌گیرد. مجله نوسواد انتشارات آستان قدس رضوی وضعیت مطلوب تری دارد، لیکن با پراکندگی زمانی، سبب اشکال برای مخاطبین شده است. مطالب این مجله از نظر برخی موضوعات، نوع خط و شکل ظاهر مفید بوده می‌تواند مورد اقتباس قرار گیرد. مجله نوسوادان از نهضت سوادآموزی نیز با توجه به محدودیت نویسندگان و عدم تداوم به نحو منطقی جایگاهی ویژه در میان این نشریات ندارد. چند سازمان دیگر نیز در طی دهه اخیر به تهیه متون خواندنی برای بزرگسالان نوسواد اهتمام کرده‌اند:

۱. معاونت پیشگیری سازمان بهزیستی کشور
 ۲. مدیریت ترویج و مشارکت مردمی جهاد سازندگی
 ۳. سازمان جنگل‌ها و مراتع کشور
 ۴. معاونت آموزش سازمان نهضت سوادآموزی
 ۵. نمایندگی یونسف در ایران (با توجه به حمایت نهضت سوادآموزی)
- تهیه این جزوات برای کتابخانه دانشکده‌ای مفید است. شاید مناسب باشد قبل از تدارک کار، هر دانشجو در یک تا دو صفحه به توصیفی از یک جزوه برای مدرّس اقدام کند.

مخاطب جزوه

مواد برای نوسواد بزرگسال از چند قسم تشکیل می‌شود: دفترچه، جزوه، پوستر، بازی آموزشی و مواد سمعی و بصری و مهم‌تر از همه کتابهای آسان که به عنوان کمک درسی تلقی می‌شوند. در این درس توصیه می‌شود که جزوه برای دانشجو مورد توجه قرار گیرد. دلیل عمده مبتنی بر کاربرد وسیع‌تر آن در ذهن تهیه کننده است، زیرا کتاب و کتابخانه به قسمی عیان‌تر پذیرش مواد مکتوب کتابی را خواهد داشت. "جزوه عبارت است از کتابی کوچک که حجم آن بین ۱۵ تا ۳۰ صفحه باشد."^۲

گام بعدی تشخیص مخاطب است. معمولاً جزوه و ماده خواندنی برای افرادی تهیه می‌شود که امکان خواندن مستقل را دارند. این گروه از نظر آموزشی بین گروه نیمه‌مبتدی و گروه خودآموز قرار می‌گیرد. پس ممارست خواندن در افراد یاد شده



امکان انتقال مطالب را به این دسته از افراد میسر می‌سازد.

تعیین موضوع مورد نیاز

دانشجو در برخورد بعدی باید شاهد موضوع مواد جزوه باشد. موضوع ضروری‌ترین بخش در تهیه ماده برای مخاطب است مثلاً چه نوعی از مواد برای یک کتابخانه عمومی واقع در منطقه صنعتی یا یک کتابخانه روستایی شایسته تدوین است. دبراجانسون می‌گوید: "محتوی را می‌توان به دو قسم مورد توجه قرار داد؛ مهارتهای سازگاری و مهارتهای زندگی شامل آموزش خانه‌داری، اشتغال، بهداشت و ارتباطات."^۳ دانشجو همواره راغب است موضوعاتی ساده را به عنوان تکلیف برگزیند، مثلاً مسائلی که قبلاً تا حدود مطلوبی در مورد آن کار شده یا می‌تواند نوشته‌هایی وسیع از آن فراهم آورد. برخی اوقات جزوات توجیهی بعضی وزارتخانه‌ها و سازمان‌ها می‌تواند رهنمودهای مؤثری برای دانشجو داشته باشد. وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی معمولاً بروشورهای فراوانی به زبان ساده چاپ می‌کند، یکی از راه‌ها اقتباس از این گونه مواد چاپی است.

موضوع رکن عمده در جلب علائق بزرگسال است. از طریق موضوع می‌توان برخوردی شایسته در تداوم مطالعه به وجود آورد. ساساوکا می‌گوید: موضوع برحسب اولویت باید طراحی شود. وی پنج زمینه را در اولویت بزرگسال تشخیص می‌دهد: "تندرستی، محیط و علوم، تولید، ابعاد اقتصادی و اجتماعی و فرهنگ."^۴ در یکی از تحقیقات که در خصوص نیازهای آموزشی نوسوادان بزرگسال سراسر کشور به کوشش حاجی‌زاده میمندی صورت یافته، دلیل اصلی فراموشی آموخته‌های نوسوادان و رجعت به بیسوادی مبتنی بر آن است که محتوای آموخته‌های آنها بر اساس نیازهای زندگی‌شان نیست. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که اکثریت نوسوادان را زنان خانه‌دار و ساکنان روستا تشکیل می‌دهند که اکثراً متأهل و دارای خانواده‌های پرجمعیت هستند.^۵

فهرست موضوعی نیازهای آموزشی طبقات و

اقشار نوسواد ایرانی

مدرس درس «خدمات و مواد کتابخانه برای بزرگسالان نوسواد» همواره با این پرسش از سوی دانشجو مواجه است:



"چه موضوعی را برای نوشتن تکلیف خود برگزینیم؟" بسیاری از دانشجویان اندیشه‌هایی پراکنده دارند، از شرح یک صنعت دستی تا لایروبی قنات می‌اندیشند، بدون آن که طبقه‌بندی صحیحی از موضوعات را در اختیار داشته باشند. فهرست موضوعی ذیل برحسب اولویت تدوین شده است. نیازهای این گروه‌ها به ترتیب عبارتند از:

۱. نیاز زنان خانه‌دار:

آداب شوهرداری و تربیت فرزندان
مطالب دینی و اخلاقی
کمک به درس فرزندان
نوشتن و خواندن نامه
ازدواج و اهمیت داشتن فرزند کمتر
بهداشت و تغذیه
کارهای هنری و صنایع دستی
ادامه تحصیل و پیدا کردن کار

۲. نیاز نوسوادان کارگر:

آگاهی‌های دینی - اخلاقی
نوشتن و خواندن نامه
بهداشت و روشهای جلوگیری از خطر در محیط کار
کمک به درس فرزندان
آشنایی با قانون کار
بهرتر شدن وضعیت کار

۳. نیاز نوسوادان کشاورز:

آگاهی‌های دینی و اخلاقی
خواندن و نوشتن نامه
کمک به درس فرزندان
شناخت نحوه استفاده از ابزارهای جدید کشاورزی
نحوه استفاده از کودهای دامی و شیمیایی
انتخاب بذر مناسب
آشنایی با آفت‌ها و سموم دفع آفات کشاورزی
راه‌های از بین بردن علف‌های هرز

۴. نوسوادان دامدار:

آگاهی‌های دینی - اخلاقی
خواندن و نوشتن نامه
آشنایی یا بیماری‌های دام
آشنایی با وسایل به کار رفته در دامداری‌های جدید
کمک به درس فرزندان
خوراک مناسب برای دام
شناخت دام مناسب برای هر منطقه
محل مناسب برای نگهداری دام‌ها

۵. نوسوادان دارای مشاغل دولتی:

آگاهی‌های دینی - اخلاقی
کمک به درس فرزندان
آگاهی درباره کشور
روشهای برخورد با مراجعه کننده
اهمیت ادارات دولتی
آشنایی با مقررات اداری در ایران
نوشتن و خواندن نامه
ادامه تحصیل و تغییر نوع کار

۶. نوسوادان دارای مشاغل آزاد:

آگاهی‌های دینی - اخلاقی
آگاهی درباره کشور
کمک به درس فرزندان
خواندن و نوشتن نامه
آشنایی با مقررات راهنمایی و رانندگی
روشهای برخورد با مشتری
ادامه تحصیل و پیدا کردن کار
راهنمایی درباره تهیه و فروش کالا

۷. نوسوادان سرباز:

آگاهی‌هایی درباره کشور و انقلاب
آشنایی با راه‌های کارایی فنی - حرفه‌ای
نوشتن و خواندن نامه
وسایل بهداشتی
نیازهای روحی جوانان
ادامه تحصیل و پیدا کردن کار



۸. نوسوادان زندانی:

آگاهی‌های دینی - اخلاقی

مشکلات زندانی پس از آزاد شدن

نوشتن و خواندن نامه

آشنایی با سرانجام خلفاکاران

آگاهی درباره کشور و انقلاب

نحوه استفاده از زمان بیکاری در زندان

حقوق و وظایف زندانی

عمومی و یا نواحی خاص بهره برد. آنچه می‌تواند متون جاری موجود را مانند نوسواد روزنامه اطلاعات، نوسواد آستان قدس رضوی و دیگر مواد سازمان‌های غیر را تحت تأثیر قرار دهد گستردگی موضوعات متن با توجه به مخاطب‌های متعدد است. بر همین قرار گمان می‌رود تناقض‌هایی بین اولویت بزرگسال در متون لاتین و متون فارسی چندان وجود ندارد، بلکه مشکل در اجراء برنامه‌های سوادآموزی و مشکلات تهیه و تدوین خواندنی‌های ساده به زبان فارسی نهفته است.

شیوه ارائه متن یا جزوه

هم اکنون دانشجو با انتخاب موضوع در موقعیتی قرار دارد که بر این نکته فکر کند که محتوی مواد را چگونه می‌خواهد ارائه دهد. آیا وی به نگارش یک داستان ساده از تمرین و تکلیف ملزم است؟ یا تمایل دارد که مواد خود را در چارچوب یک روایت ساده از موضوع بگنجاند. شاید تصمیم‌گیری این بخش علائق فردی دانشجو را به جزوه ظاهر کند. بهتر است وی شخصاً به انتخاب نوع نگارش دست بزند تا تحمیلی بر وی وارد نشود. اما می‌توان تقسیم‌بندی ذیل را برای توسعه فکر دانشجو ارائه داد:

۱. آثار داستانی و داستان‌های بلند و طرح‌های قصه که مهارت خواندن را توسعه می‌دهد.
۲. مجموعه‌های عمومی از غیر داستان‌ها با اهداف گسترش فکر و حرفه، مهارت زندگی و اجتماعی، تدبیر منزل و تنظیم بودجه.
۳. مواد درسی شامل مهارت‌های آموزش پایه مانند خواندن، نوشتن و ریاضیات.
۴. موادی درباره حمایت از برنامه‌های آموزشی و تفریحی مانند بازی‌ها و سرگرمی‌ها.^۷

دستورالعمل‌هایی در رعایت ظواهر جزوه

جری براملی می‌گوید: برای این که خواندنی‌های ساده در کتابخانه با سایر اقلام اطلاعاتی مجموعه هماهنگ باشد رعایت دو نکته الزامی است:

۱. وضعیت ظاهری
 ۲. سبک نگارش و دامنه لغات به کار رفته در متن^۸
- از نظر ظاهری این خواندنی‌ها نباید با مواد دیگر مجموعه

۹. نوسوادان بیکار:

آگاهی‌های دینی و اخلاقی

شناخت مراکز کاربایی و فنی - حرفه‌ای

دلایل بیکاری

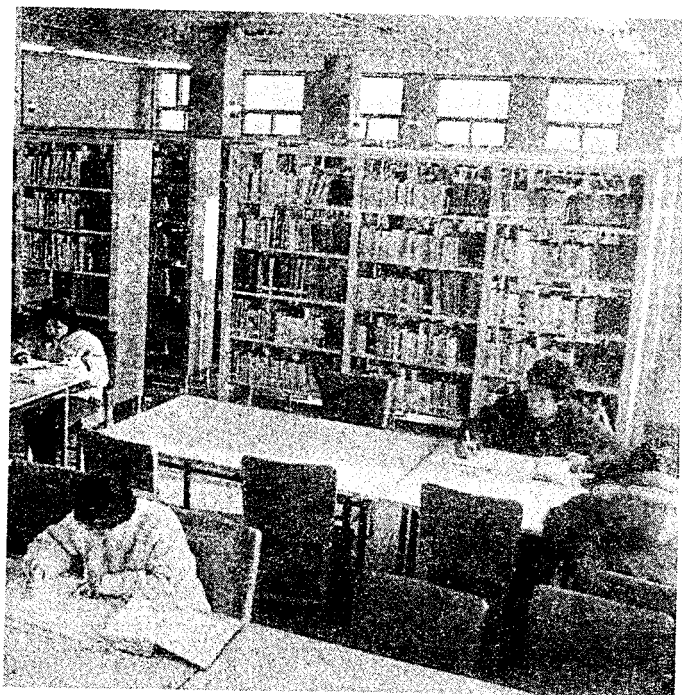
نوشتن و خواندن نامه

ادامه تحصیل و پیدا کردن کار

کمک به درس فرزندان

آگاهی درباره کشور

آشکار است از این فهرست طویل سوای استفاده در تهیه و تدوین جزوه و متن، می‌توان در مجموعه‌سازی کتابخانه‌های



باید مرتبط بوده، به فهم بهتر آن کمک کند. وضعیت قرار گرفتن در صفحات نیاز به هماهنگی با نوشته دارد. چنانچه از کاریکاتور استفاده می‌کنیم، متن باید با طنز همراه بوده، اجازه دهیم خواننده نوسواد از خواندن لذت برده آرامش یابد.^۹

سبک نگارش و دامنه لغات به کار رفته در متن

در نگارش این گونه مواد لغات محدودی استفاده می‌شود. البته موضوع باید در چارچوب علائق نوسواد باشد، ولی کلمات و دستور زبان باید طوری گزینش شود که افراد با سواد هم بتوانند از این جزوات بهره‌جویی کنند. یک احتمال این است که متن نوشته شده با فرمول‌های خاصی سنجیده شود تا تناسب متن را برای بزرگسال نوسواد به دست آورد. این کار در دوره‌های کارشناسی رشته کتابداری چندان ضروری نیست. شاید توصیه هیدن بسیار مفید و ضروری باشد: "هر دانشجویی باید راه خویش را پیدا کند. مسلماً مناسب است کلمات معمول و ساده استفاده شود. ساخت لغات بایستی روشن و منظم بوده، هیچ گونه ابهام یا جابه‌جایی در معنا ظهور نکند. زبان با تجربه مخاطب نزدیک بوده و کلمات و مفاهیم جدید باید ذهن خواننده را روشن کند. تکنیک تکرار لغات یا عبارات برای انتقال معنا و روشن کردن لغات ضروری است."^{۱۰} ج. براملی دستورالعمل‌های دیگری را نیز اضافه می‌کند:

۱. برای سوادآموزان مقدماتی، کلمات متن باید کوتاه باشد و سعی شود از کلمات کاربردی جامعه بزرگسال نوسواد بهره‌جویی شود.

۲. چون گسترش لغات سوادآموز مهم است، کلمات جدید مورد استفاده در متن باید تکرار شوند تا سوادآموز را قادر سازند که با آن‌ها آشنا شود. این تکرار نیاز به دقت داشته و نباید مکانیکی صورت گیرد.

۳. لغاتی استفاده شود که معانی دقیق داشته و قابل تجسم باشد. بزرگسال نوسواد اغلب دامنه لغات شفاهی وسیعی دارد.

برای استفاده آسان‌تر می‌توان از مترادفات بهره جست.

۴. ساختمان جملات برای بازتاب لغاتی که اولین بار استفاده می‌شود باید ساده باشد. جملات را باید کوتاه انتخاب کرد و سعی شود هر جمله پیام محدودی داشته باشد.^{۱۱}

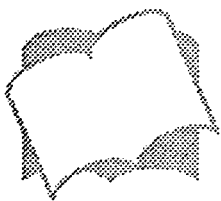
بالاخره آنچه می‌توان در تدوین متن مجدداً یادآوری کرد

متفاوت باشند زیرا ممکن است با تمایز ظاهری سوءظن در بزرگسال نوسواد ایجاد کرد. این تأثیر ممکن است مشتمل بر همگونی مواد بزرگسال با کودک بوده از نظر روحی وضعیت نامطلوبی را در بهره‌جویی و امانت مواد برای وی به وجود آورد. چند مطلب در ظاهر و شکل جزوه دارای اهمیت است:

الف. جلد: یکی از نکات عمده در طراحی یک متن تهیه یک جلد مناسب است. سعی کنید به دانشجو تذکر دهید که از جلد مقوایی در صحافی استفاده کند. یک جلد محکم دوام جزوه را در بهره‌جویی مراجعه‌کننده افزایش می‌دهد، و این امکان را برای وی به منظور مصور کردن جلد به وجود می‌آورد. تمرین و ممارست همواره ضروری است. معمولاً تصاویر روی جلد باید مرتبط به نوع فعالیت بزرگسال در متن باشد. این کار دو فایده دارد: نخست نشان دادن این مطلب که متن برای بزرگسال است، دیگر آن که راهنمایی برای موضوع متن و افرادی است که با خواندن مشکل دارند.

ب. فن نوشتن: سعی شود در نوشتن جزوه از خطوط تزئینی، نازک و غیرمعمول استفاده نشود. حروف به صورت ساده و معمولی مانند خط نسخ مناسب‌تر است. در چاپ، متون بزرگسال نوسواد باید بزرگتر از نگارش معمولی باشد، زیرا به خوانایی کمک می‌کند. کلمات پررنگ بوده، و فاصله گذاری بین کلمات نسبت به متن عادی اندکی بیشتر باشد. در این شرایط طبیعی است که طول خط کوتاه خواهد شد. این کوتاهی خط برای افرادی که مشکلات جدی در خواندن دارند مفیدتر است، زیرا این احساس را در آنها برمی‌انگیزد که صفحات با سرعت بیشتری از مقابل آنها عبور می‌کند. برعکس اگر خطوط بیش از حد کوتاه باشند خواندن روان را برای گروه‌های پیشرفته مشکل می‌کند. بکار بردن اندازه‌های متفاوت حروف و رنگ‌های متفاوت می‌تواند در درجه جذب اطلاعات مؤثر افتاده، اطلاعات پیچیده را روشن‌تر سازد. بین خطوط صفحه ۱/۵ تا ۲ سانتی‌متر فاصله گذاشته شود، زیرا خطای چشم بزرگسال نوسواد را که عادت به خواندن ندارد، کاهش می‌دهد. در نهایت طرح صفحه‌بندی نباید به صورت کودکانه جلوه‌گر شود، زیرا بزرگسال در مقابل این گونه طراحی‌ها واکنش نامساعد از خود بروز خواهد داد.

ج. تصاویر: همه گونه تصویر مانند عکس، کاریکاتور و نقشه برای نوسواد ارزشمند است. تصاویر انتخاب شده با متن



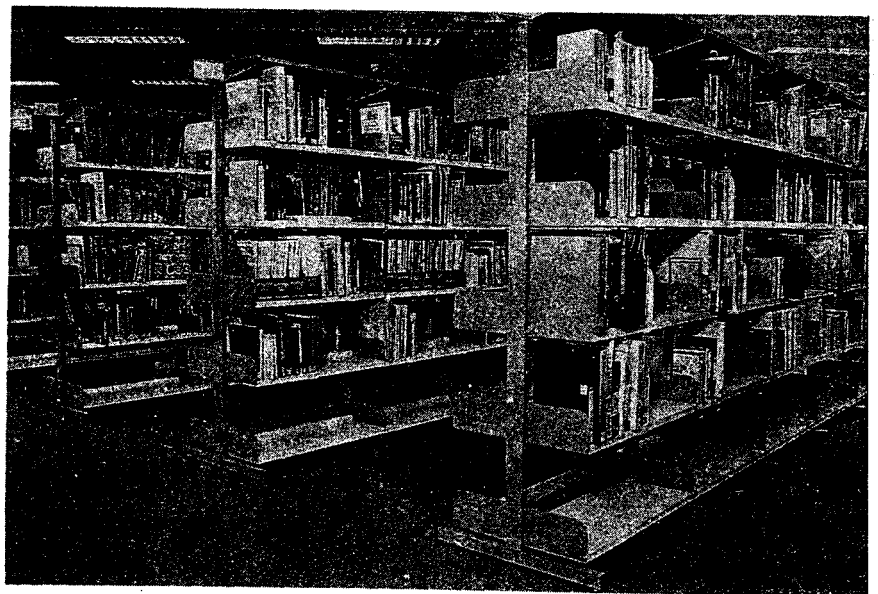


آن که: از کلمات با هجای زیاد استفاده نشود، از گویش‌ها و لهجه‌ها در فارسی نویسی درست بهره‌جویی نکرده و بنیان متن بر لغات و کلمات ذات قرار گیرد.^{۱۲}

ارزشیابی

در پایان می‌توان از دانشجو خواست تکلیف خود را با پرسش‌های ذیل مطابقت داده، ارزشیابی کند:

۱. مخاطب جزوه چه کسی است؟ این جزوه مناسب کدام یک از گروه‌های نوسواد قرار می‌گیرد و برای چه نوع کتابخانه‌ای مناسب است (کتابخانه‌ای در مرکز استان، در یک شهر کوچک، در یک روستا، یا کتابخانه سیاری در بین عشایر)؟



تصاویر و صفحه‌بندی مطلوب است و بر روحیه بزرگسال تأثیر منفی ندارد؟
۵. آیا هجای دامنه لغات محدود و جملات ساده است؟ پیام‌ها در هر جمله باید کنترل شود.

به دست آوردن مهارت‌های فوق برای تمام دانشجویان در طول یک نیمسال کاری دشوار است. توان همه دانشجویان در جذب مواد درسی و تدوین یک متن ساده برای بزرگسال یکسان نیست. اما راه‌هایی مانند اقتباس برای دانشجویان ضعیف و متوسط رو به ضعیف وجود دارد. توصیه می‌شود دانشجویان در گروه‌های سه نفره اقدام به گردآوری و گزینش اطلاعات و تصاویر کنند. نویسندگان این مقاله اطمینان دارند خلاقیت‌های بسیاری از دانشجویان کلاس، توان تدوین یک متن و جزوه به زبان ساده را برای آنها ایجاد خواهد کرد. بر این قرار، توفیق دانشجوی کتابداری در تفهیم مسائل خدمات ارجاعی به بزرگسال نوسواد افزوده می‌شود.

یادداشت‌ها

۱. ساساوارکا، تابی چی. "جگونه برای نوسوادان مواد آموزشی تهیه کنیم." در *درسهای سوادآموزی*. ترجمه زهرا صباغیان. تهران: مدرسه، ۱۳۷۲. ص ۸۷
۲. فزل ایباغ، ثریا. "روش تهیه متون ساده برای نوسوادان و اهمیت ساده‌نویسی." پیام کتابخانه سال ۳ (ش ۲ - ۳) ۱۳۷۲. ص ۹۱.
۳. جانسون، دبرا ویلکاکس. کتابخانه‌ها و سوادآموزی. ترجمه رحمت الله فتاحی. مشهد: آستان قدس رضوی، ۱۳۷۳. ص ۸۸
۴. ساساوارکا، تابی چی. ص ۸۶
۵. حاجی‌زاده میمنندی، همان. ص.
۶. همان. ص.

7. Bramley, Gerry. *Adult literacy: Basic skills and libraries*. London: Library Association Publishing Ltd, 1991. P 95

8. Bramley, Gerry. P 90

۹. این بخش با اقتباس از کتاب جری براملی صفحات ۹۰ - ۹۲ به رشته تحریر آمده است.

10. Hedén, Benck-Erik. *The Simple and The difficult*. Canberra: National Library Australia, 1993. P. 37.

۱۱. این بخش با اقتباس از کتاب جری براملی صفحات ۹۲ - ۹۴ به رشته تحریر آمده است.

۱۲. ابراهیمی، نادر. *مقدمه‌ای بر فارسی‌نویسی برای کودکان*. تهران: آگاه، ۱۳۶۴. ص ۳۷ - ۵۸.

۲. آیا موضوع با طبقه و قشر نوسواد همخوانی دارد؟ چنانچه موضوع «دینی و اخلاقی» را برای رفع نیاز زن خانه‌دار در تبلور متن گزینش کرده‌ایم، بدیهی است با همین مطلب «دینی و اخلاقی» برای یک نوسواد کارگر در ارائه و انتخاب رکن مسئله، متفاوت خواهد بود.
۳. جزوه و متن به دنبال ارائه چه هدفی است: توسعه مهارت خواندن، گسترش فکر و حرفه و مهارت اجتماعی بزرگ و بالاخره کمک به مهارت پایه مانند خواندن، نوشتن و ریاضیات را در بردارد.
۴. آیا وضعیت ظاهری جزوه از نظر جلد، خط، عکس،

